

Solomon Tabutsadze

სოლომონ ტაბუცაძე

Shota Rustaveli Institute of Georgian Literature

შოთა რუსთაველის სახელობის ქართული ლიტერატურის ინსტიტუტი

Georgia, Tbilisi

საქართველო, თბილისი

Platon Kikodze – An Adept of Proletarian Literature

პლატონ ქიქოძე – პროლეტარული მწერლობის ადვოკატი

Platon Kikodze is one of the pioneers of Georgian Soviet Marxist-proletarian literary criticism. The representation of the Georgian literary life of the 20s is unthinkable without his critical writings. In his opuses, the entire Georgian literature is judged and evaluated from the prism of a proletarian critic; the understanding of artistic realism is presented through proletarian discourse; Proletarian interpretation of the concept of the hero, which later became one of the mythologies of socialist realism. The critic pays a lot of attention to the problem of literary companionship, which was widely discussed in the 30s of the last century.

Born in 1905, the critic fell victim to the Stalinist repressions of the 1930s.

Keywords: Platon Kikodze. Proletarian criticism. Heroic realism. Literary companionship

საკვანძო სიტყვები: პლატონ ქიქოძე. პროლეტარული კრიტიკა. გმირული რეალიზმი. ლიტერატურული თანამგზავრობა

XXI საუკუნის ორი ათეული წელი გავიდა და ჩვენში ჯერ კიდევ პრობლემურ საკითხად რჩება თუ როგორ გადავაბიჯოთ XX საუკუნის აჩრდილს, რომელშიც მოვლენათა და განწყობილებათა მთელი წყება გვაბრუნებს. კი, რა თქმა უნდა, ქრონოლოგიურ წრეზე ვიცით სადაც ვართ და ახალი დროის სიოც შევიგრძენით თითქოს, მაგრამ ქართულ ცხოვრებაში რეალურად ჯერ კიდევ ვერ გამოისახა სრულად და სრულყოფილად ახალი პარადიგმის იერი. ამგვარი ვითარება ცხოვრებისეულ თუ ესთეტიკურ ღირებულებათა ამბივალენტურ სივრცეში გვამყოფებს, რადგან მოგონებათა ვირტუალურ სივრცეში კონსერვირებული წარსული რეალობად გარდასახვის შესაძლებლობას ინარჩუნებს. სწორედ ამიტომ და ამ მიზეზით არის აუცილებელი წარსულის გამოწვლილვით გაჩხრეკა, ვინაიდან გარდასულ მძიმე დროებაზე რეფლექსია მისგან დისტანცირებასა და თავის დაღწევას ნიშნავს. სადღეისოდ ამის საჭიროება შეიგრძნო ყველამ და განსაკუთრებით ქართულმა ლიტერატურათმცოდნეობამ, რომელმაც არ დააყოვნა და სოცრეალიზმისადმი მიძღვნილი დიდი საერთაშორისო ფორუმი გამართა (სიმპოზიუმი, 2023)

საბჭოთა წარსული არ არის მოუბრუნებლად ჩავლილი გუმინდელობა და მისი ტრანსფორმირების ნაირგვარ ფორმათაგან, თავის გლობალური ბუნებისა გამო, ზოგ მკვლევარს პოსტმოდერნისტული პარადიგმაც ესახება. ეს კიდევ ცალკე თემაა, მაგრამ ამთავითვე ის კი უნდა ითქვას, რომ წარსულის გაუაზრებლობა ჩვენი უმწიფრობის ნიშანი შეიძლება იყოს და ამიტომ არის აუცილებელი გარდასულ დროთა მიყურადება და „თუ ამას ვახერხებთ, იგი კვლავ და კვლავ გვიბრუნდება ახალი და ახალი სახეებითა თუ სიტუაციებით და გვაძილებს, კიდევ ერთხელ განველოთ ის გზა, რომელმაც წინა ჯერზე ვერაფერი გვასწავლა. ამიტომაც არის წარსულთან დიალოგის უნარი საზო-

გადოების სიცოცხლისა და ცხოველმყოფელობის აუცილებელი ნიშანი – <...> მხილება იმ დემონებისა, წარსულში რომ გაჩნდნენ და დღემდე ლამობენ ჩვენი არსებობის განსაზღვრას.“ (ფირალიშვილი, 2015, გვ. 5). ამიტომაც არცთუ დიდი ხნის წინ ჩავლილ საბჭოთა დროებას და კითხვები უნდა დავუსვათ იმ სინამდვილეზე, რომელშიც ვიმყოფებით. ფუნდამენტურ კითხვათაგან ერთი ასეთიც შეიძლება იყოს: შეძლო თუ ვერა სოცრეალიზმის ესთეტიკურმა კონცეფციამ რეალური სამყაროს მხატვრულ სახეებად რეკონსტრუქციის პროექტით რაიმე მნიშვნელოვანი კორექტივების შეტანა საზოგადოდ ადამიანური ყოფის პრობლემათა ნუსხაში?

ერთი პასუხთაგანი ასეთიც შეიძლება იყოს: საკაცობრიო ყოფაში დროის ეს რთული და აბსურდული მონაკვეთი სრულიად უსარგებლო აღმოჩნდა. მან მხოლოდ მენტალური აბერაციები და ქიმერათა უღრანი ტყეები დაბადა, რომელთა ტყვეობაში დღესაცა რჩება ნასაბჭოვარი გონება. სხვა პასუხი შეიძლება საპირისპიროც იყოს და ისიც სრულიად ლეგიტიმური იქნება. ასეა თუ ისე, ნებისმიერ შემთხვევაში საჭიროა იმ ჰეგემონიურ დოქტრინაზე რეფლექსია, რომელმაც ლამის მთელი საუკუნე მოიცვა და რომლის მექანიზმის ამოხსნის ცდაც პრიორიტეტულ კვლევით ამოცანათა შორის გვესახება. ცხადია, ამ სტატიის ფარგლებში ამ ამოცანასთან მიახლოებასაც ვერ შევძლებთ, ჩვენ მხოლოდ სოციალიზმის თეორიის ქართული ვერსიის ილუსტრაციას შევეცდებით.

საბჭოთა მწერალთა საკავშირო პირველი ყრილობის (1934 წლის, 17 აგვისტო) წესდებაში წერია: „სოციალისტური რეალიზმი არის ღრმად ცხოვრებისეული, მეცნიერული და ყველაზე მოწინავე მხატვრული მეთოდი, რომელიც ვითარდება სოციალისტური მშენებლობისა და საბჭოთა ადამიანების კომუნიზმის სულისკვეთებით აღზრდის შედეგად. სოციალისტური რეალიზმის პრინციპებია <...> ლიტერატურის პარტიულობის შესახებ ლენინიური მოძღვრების შემდგომი განვითარება“ (*ЭНЦИКЛОПЕДИЯ*, 1947).

ეს განსაზღვრება ამოსავალი პუნქტი იყო ყველა შემდგომი ინტერპრეტაციისა თვით 1980-იან წლებამდე. ანუ ეს ფორმულირება იყო ერთგვარი დაგვირგვინება წინარე ხანისა, რომელიც პროლეტარული რეალიზმის სახელითაც არის ცნობილი. ეს იყო XX საუკუნის 20-იანი წლებიდან ბოლშევიკთა მიერ შემოღებული „მოდელირებული რეალიზმი“ (მეტრეველი, 2022, გვ. 7), რომელსაც

„მხარი აუბა პროლეტარულმა მწერლობამ და დაიწყო დროის საზრისის შეცვლა – მარადიულობისაკენ სწრაფვა ჩაანაცვლა ყოფითმა, წარმავალმა პარტიულმა კარიერამ <...> პროლეტარულ რეალიზმში ადამიანმა დაკარგა ეგზისტენციალური რაობა და ვეღარ იპოვა თავისი თავი ახალ რეალობაში. პარტიული რეალიზმის დროს განასახიერებს პოლიტიკური პოეზია. დროის პროლეტარული კონცეფცია – 1917 წლის ოქტომბრის რევოლუციით დაიწყო სამყაროს ახალი წელთაღრიცხვა – წარმოშვა ოქტომბრის რევოლუციამ“ (მეტრეველი, 2022, გვ. 9).

საგულისხმოა პროლეტარული მწერლობის ერთ-ერთი იდეური „მოთავისა და ორგანიზატორის“ ბენიტო ბუაჩიმის სიტყვები: „ჩვენი ლიტერატურული პოლიტიკის ძირითადი საფუძველი ის არის, რაც, საერთოდ, ახასიათებს ბოლშევიზმს. ბოლშევიკური პარტია არც ერთ სფეროს არ სტოვებს თავისი გეგმიანი ხელმძღვანელობისა და ზემოქმედების გარეშე. რა თქმა უნდა, მწერლობაც ორგანიულად შედის ბოლშევიკური ზემოქმედების ფარგლებში“ (ბუაჩიძე, 1960, გვ. 7).

1927 წელს სახელგამი გამოსცემს პლატონ ქიქოძის 1924-27 წლებში დაწერილ კრიტიკული წერილების კრებულს სახელწოდებით „ლიტერატურული საქართველო“. წიგნი სამი განყოფილებითაა დასაათურებული: ა) მომავლადი ლიტერატურა; ბ) პროლემადიდან დღემდე; გ) ლიტერატურული თანამგზავრობის პრობლემა. წერილები წინარე წლების თავისებური

შეჯამება და დასათაურებიდან („მომაკვდავი ლიტერატურა“) ბრძოლის მეთოდიც გამოსჩანს, რომელიც მწერლებისადმი ვულგარული სარკაზმით გამოირჩევა. ავტორი თვითონვე წერს შესავალში, რომ წერილებს „გადაჭარბებული კომკავშირულ-მებრძოლი და პოლემიკურ-თავდასხმითი იერი აკრავს“-ო.

ავტორისეულ წინასიტყვაობაში პროლეტარული კრიტიკოსის პათოსითაა გაცხადებული „კომუნისტი ლიტერატურული კრიტიკოსის“ მიზანი და ამოცანა; რომ იგი „განსაზღვრული მსოფლმხედველობისთვის და მხატვრული მიმართულებისთვის მებრძოლი ლიტერატორია“. ეს საბრძოლო კი „კომუნისტი კრიტიკოსს“ ახლოსვე ჰქონია, რადგან „1924 წელში ქართული მწერლობა (გარდა პროლეტარულისა) ანტისაბჭოთა პოზიციებზე“ მდგარა. ამიტომ გამხდარა საჭირო ქართული მწერლობის დაკვალიანება, გზის მომხრობა და ამ პროლეტარულ მისიას კომუნისტი კრიტიკოსი კომკავშირული ჟურნალების („მომავალი“, „ახალგაზრდა ლენინელი“, „საზღვარზე“ და სხვ.) მეშვეობით შესდგომია.

პირველი, რაც კრიტიკოსს აშფოთებს – ეს არის ქართული მწერლობის „ცხოვრებისაგან ჩამოშორება“, რადგან ლიტერატურა ქცეულა „სიტყვის ხელოვნების და სტილისტიურ ექსპერიმენტების საგნად“. ზოგადად ლიტერატურის ფუნქციათაგან ერთიც მნიშვნელოვანია და მეორეც, მაგრამ პროლეტკრიტიკოსი იმასა წუხს, რომ ეს „ექსპერიმენტები არ არიან დაკავშირებულნი თანამედროვე ეპოქის სტილის ძიებასთან“. მწერლები ცხოვრებისგან იმდენად „გაირიყენ“, რომ „სასირცხვოდაც მიაჩნიათ სინამდვილეზე ლაპარაკი“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 11). პლატონ ქიქოძის აზრით, ცხოვრებისეულ სინამდვილესა და თანადროულობას ჩამოშორებულა არა მხოლოდ მხატვრული სიტყვა, არამედ ქართული ლიტერატურული კრიტიკაც. იგი ლაპარაკობს დაუსრულებელ აღმოჩენებზე სინტაქსის, რითმისა და კომპოზიციის სფეროში, მაგრამ „რომელმა მწერალმა აღმოაჩინა ახალი კომპოზიცია, ჯერ არნახული და არგაგონილი მსოფლიო ისტორიაში, რომელსაც რევოლუციონური ცხოვრება, ყოფა და ბრძოლა ჰქვია?“; ან რომელი ლიტერატურული სკოლა შეიძლება იქნეს მიჩნეული თანამედროვედ, ნუთუ ქართული სიმბოლიზმიო? ამ კითხვაზე სრულიად გამოკვეთილი პასუხი აქვს კრიტიკოსს: „სიმბოლიზმი მეცხრამეტე საუკუნის ევროპის ბურჟუაზიის დეკადანსის პირმშო შეილია და პარიზის კულტურის სანაგვეებიდან იგი დაგვიანებით იქნა გადმოტანილი ჩვენს წვრილ-ბურჟუაზიულ ინტელიგენციის მიერ“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 12); ვერც მეორე ინტერნაციონალის პერიოდის „დემოკრატიული“ პოეტების თანამედროვეობაზე ვილაპარაკებთ და ვერც ერეკლეს, თამარის და სხვა „მირონცხებულ მეფეთა მადიდებელ <...> პოეტებზე – „დარჩა პროლეტარული ლიტერატურა, რომელიც უნდა შეიქმნეს და კიდევ შეიქმნება თანამედროვეობის სამაყო ლიტერატურად, მაგრამ იგი ჯერ სუსტია და ამიტომ, რომ ქართულ მწერლობაში სიცალიერის შთაბეჭდილება გვრჩება“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 13).

1924 წელს დაწერილ წერილში პლატონ ქიქოძეს შემოაქვს მწერლობის ე.წ. „თანამგზავრობის“ საკითხი, რომელიც შემდგომი ათწლეულის დასაწყისში უკვე ფართო სამსჯელო თემად გაიშლება: „მხატვრული მწერლობა ცხოვრების თანამგზავრობა <...>; მაგრამ ეს დებულება თითქოს სრულიად არ მართლდება <...> ჩვენი მწერლობა იმდენად ირრეალურია, რომ სინამდვილე მწერლისათვის მხოლოდ გალუცინაციების დასაყრდენ წერტილად გამხდარა“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 13). პროლეტარული კრიტიკოსის აზრით, ლიტერატურა გადაიქცა ტაძრად, სადაც ცხოვრებიდან გაქცეული „ფეოდალური და წვრილ ბურჟუაზიული ინტელიგენცია თავს აფარებს საკურთხევის წმინდა ხელოვნებას“. ისინი გაიქცნენ და პოეზია სჭირდებათ სამალავად“. კრიტიკოსის აზრით, „სულის სამყაროზე“ შეყვარებულ პოეტთა გზებს რომისკენ მივყავართ, „მაშინ, როცა მთელი ახალი ქვეყნის გზები მოსკოვიდან გამოდიან. ქართულ მწერლობას არ შეუძლია თანამედროვეობის მოსკოვისაკენ სვლა, ან სვლა ტფილისის მუშათა უბნებისაკენ, რადგან აქ არის მომავალი, რაც ქართველი ინტელიგენციის ამ ნაწილს არ გააჩნია“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 20). ქართველ „ინტელიგენტ-მწერალს“ არ გააჩნია იდეალი, რადგან ვერ დაინახა ახალი „უპიროვნო, უსახელო ‘უპერანგო’ მომავლისათვის მებრძოლო გმირი ისტორიისა. მან ვერ დაინახა გმირი კოლექტივისა, რადგან დღევანდელი გმირი ყველა დროთა გმირებზე უფრო მასსიურია <...> ქართული ლიტერატურის გმირებად ისევ გიორგი

საკაპე და მეფე ერეკლე რჩებიან. მწერალი ეძებს ამ გმირებს და მხოლოდ გალუცინაციებში პოულობს, მიჰყავს ისინი 'შეურიგებელ ბრძოლაში' 'ტფილისის დამპყრობელთა' წინააღმდეგ, ჩალის ხმლებითა და ბამბის ყუმბარებით" (ქიქოძე, 1927, გვ. 21).

გმირის კონცეპტის პროლეტარული ინტერპრეტაცია სოციალისტური რეალიზმის ერთ-ერთ მითოლოგიად ყალიბდება. სოცრეალიზმის მითოლოგიაში გმირს უფრო კლასიციტური აბრისი აქვს ვიდრე რომანტიკული, რადგან მასში ერთმანეთს ებრძვის გრძნობა და მოვალეობა და, ცხადია, იმარჯვებს მოვალეობა. გმირი რევოლუციის სახელით უარს ამბობს საკუთარ განცდებზე ანუ კარგავს საკუთარ სხეულს და იქცევა რობოტად. რუსულ ლიტერატურაში (რითაც, ცხადია, ნასაზრდოებია ქართული პროლეტრეალისტური მწერლობა), მე-19 საუკუნის „პატარა ადამიანი“ და „ზედმეტი ადამიანი“ ჩანაცვლა სოცრეალისტურმა გმირმა ანუ „ნამდვილმა ადამიანმა“.

მე-19 საუკუნეშივე წარმოიქმნა რუსეთში „გმირული პარადიგმის“ ესთეტიკურ-ფსიქოლოგიური მოდელი, რომელიც რეალიზმის ლიტერატურის საყრდენ კონცეპტად იქცა. როგორც ლიტერატურათმცოდნენი წერენ „გმირული პარადიგმის“ წარმოქმნას რუსეთში ნაციონალური კულტურული ტრადიციაც კვებავდა. XIX ს.-ს რევოლუციურ-დემოკრატიული კრიტიკა, რომელიც ბოლშევიზმის იდეოლოგიებმა სანიმუშოდ დაისახეს, ამოდიოდა „ანთროპოლოგიური პრინციპიდან“ – განეხილათ ლიტერატურული პერსონაჟები, ავტორის გვერდის ავლით, თვითმყოფად მორალურ ინდივიდებად, რომლებიც ფლობენ საკუთარ რეალობას და გამოხატავენ საზოგადოების გარკვეულ მდგომარეობას. ცდილობდა რა ზემოქმედება მოეხდინა სოციალურ-პოლიტიკურ სინამდვილეზე, ამ ამკარა ანთროპოცენტრისტულმა კრიტიკამ გამოიმუშავა ესთეტიკური სისტემა, რომელმაც შექმნა პირობა, რომ მოხსნილიყო ავტორის პრობლემა, რათა უპირატესობა მინიჭებოდა გმირს როგორც განზოგადებულ, „თანამედროვე ადამიანის“ სარწმუნო განსახილველს (Зенкин, 2008, URL).

საბჭოთა კულტურა ზოგადად და მწერლობა – კერძოდ, სოციალისტური იდეოლოგიის იმპერატივების გასაგნების, ხორცშესხმის ფორმა იყო. იდეოლოგიურ ჭრილში გმირის ცნებამაც განიცადა ტრანსფორმაცია და იგი შრომის გმირად წარმოსდგა. არ შევცდებით თუ ვიტყვით, რომ ამ შემთხვევაშიც მოხდა „საგნების გადანაცვლება“ ანუ ცნების კონტექსტიდან ამოვარდნა, რუსი ფორმალისტებისეული დეავტომატიზების გზით განსხვავებული პერსპექტივით წარმოჩენა ანუ გაუცნაურება. ვიცოდით, რომ ნაწარმოების მთავარი პერსონაჟის ფიგურით ზნეობრივი გმირობის იდეალი შეიძლება გამოხატულიყო, მაგრამ ახალ იდეოლოგიაში მან ახალი საზრისი შეიძინა, იგი სოციალისტური შრომის დამკვერელია, რომელიც ლამის სამყაროული ძალაუფლების მფლობელია.

გმირულ რეალიზმზე მსჯელობისას პროლეტკრიტიკოსი სვამს კითხვას და იქვე უპასუხებს: „რას ნიშნავს მხატვრული რეალიზმი საქართველოს პირობებში, როგორია მისი კონკრეტული სახე და პერსპექტივები – ყოველივე ეს დღემდე გამოურკვეველია“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 101). პლატონ ქიქოძემ უწყის სურვილისა და შესაძლებლობის დიალექტიკა და ამბობს, რომ ხშირად პროლეტარულ მწერლობას „ნდომის“ საზომით ვუდგებით და გვავიწყდება, რა შეგვიძლიაო. ბოლშევიკური სამოთხის იდეით შეპყრობილი პროლეტარული პროტოკრიტიკოსი საღ აზრს მოუცავს და წერს, რომ სინამდვილემ მრავალი ბუტაფორიული თეორია გაანადგურა და ამავე სინამდვილემ მოითხოვა „შესწორებანი შეგვეტანა მხატვრული რეალიზმის გაგებაში“. პროლეტარული მწერალი არ შეიძლება იყოს მხოლოდ რეალისტი, იგი უნდა საზრდოობდეს რომანტიკული სულისკვეთებით: „მასში უნდა ცხოვრობდეს, უნდა ვითარდებოდეს რომანტიზმისა და პრაქტიკული იდეალიზმის ზოგიერთი დადებითი მხარეები“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 104). რა თქმა უნდა, მიუღებელია „ძველი რომანტიკოსების ბურჟუაზიული ეგოიზმი, <...> მუდმივი რყევა, პესიმიზმი და მისტიციზმი“, მაგრამ პროლეტარული მწერლის „ოცნება“ დამყარებული უნდა იყოს მეცნიერულ მიღწევებზე; პროლეტარულ მწერალს უნდა ახასიათებდეს „პრაქტიკული იდეალიზმი, გატაცება ჯანსაღი პროლეტარული, რეალური და არა უტოპიური იდეებით“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 105). რეალისტმა მწერალმა იცის ყოფის გარეგნული მხარე, აქვს „ფაქტიური ცოდნა საგნისა და ცხოვრებისა“, მაგრამ „ადამიანის პროლეტარულად გარდასაქმნელად <...>, საჭიროა ისეთი მწერლობის შექმნა, რომელიც იძლევა ადამი-

ანის შინაგან ფსიქოლოგიურ 'სამყაროს' და არა მარტო ამბავს ადამიანთა შესახებ (ქიქოძე, 1927, გვ. 205). ამიტომ, კრიტიკოსის აზრით, რომანტიზმის გარდა ფსიქოლოგიური რეალიზმია საჭირო.

პლატონ ქიქოძე, როგორც პროლეტარული კრიტიკის ერთ-ერთი მეკვლე ანუ პროტოკრიტიკოსი დაასკვნის, რომ პროლეტარული მწერლის „მხატვრული აზროვნება გმირულ-რეალისტურია, რომ მისი ლიტერატურული კვალიფიკაცია შეიძლება რომანტიკული რეალიზმის სახით, ანუ გმირული რეალიზმი. ეს ის გმირული რეალიზმია, რომელიც იძლევა იმას, რაც არის სინამდვილეში, რაც არ არის, მაგრამ უნდა იყოს და რაიც გვინდა, რომ იყოს მომავალში“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 107).

პლატონ ქიქოძე საუბრობს ფორმისა და პათოსის შესახებ, იწუნებს „ფორმალისტ შკლოვსკის“ დებულებას ლიტერატურული ნაწარმოების როგორც წმინდა ფორმის შესახებ და წერს, რომ მხატვრული ფორმა მხოლოდ საშუალებაა, რომელსაც ეძებს განსაზღვრული მხატვრული პათოსი. ამიტომ აუცილებლად არ მიაჩნია, რომ „ახალმა მხატვრულმა აზროვნებამ“ პირველივე დღიდან ახალი ფორმა პოვოს; სრულიად შესაძლებელია, რომ საკუთარი მხატვრული ფორმის გამომუშავებამდე „ახალი მხატვრული აზროვნება ტანთ იცვამს ნაწილობრივ ძველ ფორმას“. კრიტიკოსის წარმოდგენით, შემოქმედებით პროცესში უმთავრესია იდეის, პათოსის „გამომუშავება“, შემდეგ მოსაძებნია თემა, გამოსამუშავებელია სიუჟეტი, მოსაკრებია სიტყვიერი მასალა და ამ ყველაფერს მწერალი „შემოქმედებით აქტში აძლევს საბოლოო მხატვრულ ფორმას“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 125).

პლატონ ქიქოძე საუბრობს თემატიკის პრობლემაზეც და აკრიტიკებს იმათ, ვინც თემატიკას, შინაარსსა და პათოსს უთანაბრებს. მისი აზრით, ფორმალური ძიება ორი მთავარი ხაზით უნდა წარიმართოს – პროლეტარული და ნაციონალური. რომ ეს ორი ცნება არ ეწინააღმდეგება ერთმანეთს, ამის საილუსტრაციოს სტალინის ერთ-ერთ გამოსვლას მოიშველიებს, რომელშიც ნათქვამია, რომ პროლეტარული კულტურა კი არ უარყოფს ნაციონალურს, არამედ მას აძლევს შინაარსს; არც ნაციონალური კულტურა უარყოფს პროლეტარულ კულტურას, იგი აძლევს მას ფორმას. აქედან გამოიყვანება სოციალიზმის დევიზი – შინაარსით პროლეტარული და ფორმით ნაციონალური. დაბოლოს, კრიტიკოსი წერს, რომ „საქართველოს პროლეტარული მწერლობა პროლეტარული შინაარსისა და ნაციონალური კოლორიტის პროლეტარულ ფორმასთან სინთეზის გზით უნდა განვითარდეს“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 135).

პროლეტკრიტიკოსი გმობს ბგერისა და ალიტარაციების აპოლოგეტებს და ამბობს, რომ ეს ყველაფერი „არისტოკრატიულ-ფეოდალური ბესიკის შემოქმედების და ფუტურიზმის უმოწყალო შერევისგან წარმოიშვა“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 128).

პლატონ ქიქოძე პროლეტარული მწერლობის პრობლემათაგან გამოყოფს ჟანრის საკითხსაც და მიაჩნია, რომ მოჭარბებულად იწერება ლირიკული ნიმუშები და ამიტომ ქართული პროლეტარული მწერლობის „ეპიური გადახალისების ლოზუნგი“ კვლავაც არ კარგავს აქტუალობას. რეალისტური მწერლობა ცხოვრების კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე ქმნის ტიპურის სახეებს; ტიპურ სახეთა სისტემაში მოსაყვანად „აუცილებელია ცხოვრებისადმი ეპიური მოდგომა. <...> მისი მხატვრული მოცემა უნდა ხდებოდეს <...> სოციალისტური პერსპექტივით აღჭურვილი რეალიზმის, ანუ პროლეტარული, გმირული რეალიზმის საშუალებით. ჩვენ მარტო 'ამსახველები' კი არა ვართ, ჩვენ 'შემქმნელები' ვართ, ამიტომაც საჭირო <...> სრულიად შეგნებული კლასობრივი ტენდენციის თანამედროვე მხატვრული სიძლიერით მოცემული აქტუალური ეპოსი“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 116). ახალი ადამიანის ფორმირებისა და ფსიქოლოგიური განმტკიცებისათვის ერთ-ერთი საუკეთესო საშუალებაა ლირიკა და როდესაც პროზისა და ეპოსის გაძლიერებაზე ვსაუბრობთ, ეს სრულიად არ ნიშნავს ლირიკის უარყოფას, დასძენს კრიტიკოსი.

XX საუკუნის 20-იანი წლების პროლეტკრიტიკის პრობლემათაგან ცალკე უნდა გამოიყოს ლიტერატურული თანამგზავრობის საკითხი. „თანამგზავრები“ იყვნენ ის მწერლები, ვინც, როგორც ლევ ტროცკის განმარტავდა, იღებდნენ რევოლუციას და ვინც შორიახლო მოპყვებოდნენ მას („პროლეტარული მწერლობა“, 1927, გვ. 98). საქართველოში, გასაბჭოების შემდეგ ქართველ მწერალთა გარკვეული ნაწილი, და პირველ ყოვლისა, ცისფერყანწელები იქნენ მიჩნეული თანამგზავ-

რებად. საქმე ის არის, რომ პოეტ-მწერალთა ეს დასი თანაუგრძობდა ბოლშევიკთა ინტერესებს. როგორც კრიტიკოსი სოსო სიგუა შენიშნავს, „ცისფერყანწელები გულგრილად შეხვდნენ საქართველოს ხელმეორედ ანექსიას, თავდაპირველად – სიხარულითაც. <...> 1921 წელს ისინი მიესალმნენ ბოლშევიკების მოსვლას. ალბათ იმიტომაც, რომ მათ ლიდერები ახლობლები ან თანაგიმნაზიელები იყვნენ და მათგან ღალატი ვერ წარმოედგინათ“ (სიგუა, 2002, გვ. 147-148). ერთი სიტყვით, მწერალთა ეს ჯგუფი ბოლშევიკური იდეების „თანამგზავრთა“ როლში აღმოჩნდა. პროლეტარულმა რეალიზმმა ეს როლი არგუნა არა მხოლოდ მწერალს, არამედ საზოგადოების ყველა ფენას, რადგან, როგორც პლატონ ქიქოძე წერდა, „ბაზა თანამგზავრული ელემენტებისა – გლეხური, ინტელიგენტური და ქალაქის წვრილბურჟუაზიული მასებია“. კრიტიკოსი უფრო ფართოდ განმარტავს თუ რას მოიცავს ეს ცნება: „პროლეტარული რევოლუციის ლიტერატურული თანამგზავრი რევოლუციონერთა რიგებში არ დგას, – იგი მხოლოდ შორიახლო მოჰყვება, ან თანაუგრძობს მათ საქმეს. უმრავლეს შემთხვევაში თანამგზავრი რევოლუციის გამარჯვების შემდეგ ხდება ასეთად. <...> ადამიანი რომ იმთავითვე რევოლუციის ტალღებს გამოჰყოლოდა, თანამებრძოლი და არა თანამგზავრი იქნებოდა“ (ქიქოძე, 1927, გვ.157). თანამგზავრობა არ ნიშნავს, რომ ის უპირობოდაა მიჩნეული საბჭოთა ხელისუფლების მხარდამჭერად, მას ეჭვის თვალთ უყურებენ პროლეტარული ლიტერატურის მესვეურნი, რადგან იგი „მიჰყვება რევოლუციას შორიახლო და გეზულობს, დეზულობს და იწონებს რევოლუციის პრაქტიკის მხოლოდ ზოგიერთ მომენტს, ხშირად რევოლუციის უარყოფით, რეტროგრადულ მხარეს, რომელიც რევოლუციისთვის შემთხვევითი და დროებითია“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 159). გარდა ამისა, კრიტიკოსისავე აზრით, თანამგზავრი ცდილობს რევოლუციის გალიბერალებას, მისი „სასტიკი ტემპის“ შერბილებას, ზოგჯერ „გლეხური ბრმა ჯანყის“ ან ანარქიული, ქიმიერულ-რომანტიკული ელემენტების შემოტანას და ამიტომ რევოლუციის ასახვისას ხშირად მწერალი იძლევა „მეტისმეტად ელამ სარკეს“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 161). ამიტომ პლატონ ქიქოძეს პროლეტარული კრიტიკის ამოცანად მიაჩნია თანამგზავრებზე უფრო მტკიცე ზემოქმედება. ეს არის პროლეტარული საზოგადოების ვალი, რომელიც უნდა განხორციელდეს „პრინციპიალური და ორთოდოქსალური კომუნისტური ლიტერატურული კრიტიკის საშუალებით“ და მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში „იქლიბება და უახლოვდება რევოლუციას თანამგზავრი“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 162).

პროლეტარიატის პროტოკრიტიკოსი მეტად გულგატეხილი უყურებს ქართველი თანამგზავრთა უმრავლესობას, რომელიც მას აგონებს მეურმეს – „ნაციონალური სიმაყით (ურმით)“ რომ მისდევს რევოლუციის გაქანებულ მატარებელს; ამიტომ არის, რომ ქართველ თანამგზავრს ყველაზე მეტი „გათლა“ სჭირდება და ვნახოთ, რას მოიტანს ახალი დღეები, ჩვენი ახალი გამარჯვებები ან დამარცხებებიო, დასძენს კრიტიკოსი.

მთავარი დოკუმენტი, რომლითაც უნდა განვსაჯოთ მწერალი – ეს მისი მხატვრული პროდუქტია, მაგრამ ისეთ მწერლისთვის, „რომელიც ნიღაბშია, ნაწარმოები არ უდრის მის მოქალაქეობრივ ‘მე’-ს, მის ნამდვილ აზრებსა და განცდებს“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 166). შეიძლება მოვიდეს დრო, რომ მწერალმა მოულოდნელად გამოაჩინოს ფარული სახე და ამით სურათი საერთოდ შეიცვალოსო. ამ გაურკვეველობის ნიმუშად პლატონ ქიქოძეს მიხეილ ჯავახიშვილი მოჰყავს და ამბობს, რომ როდესაც ერთმანეთს ვადარებთ მის „ჯახოს ხიზნებსა“ და „მუსუსს“, „საკითხს კითხვითი ნიშნის ქვეშ ვტოვებთ“-ო.

გასაბჭოებული საქართველოს არაპროლეტარული ინტელიგენცია ხაზგასმით გაიძახის ნაციონალური კულტურის შესახებ, მაგრამ ისმის კითხვა „ვის უპირდაპირებს ასე გამძაფრებით ეს ინტელიგენცია თავის ნაციონალური (თუ ნაციონალისტურ) კულტურას?“. კრიტიკოსს ეს თავისმოზღუდვა და ეროვნულ კულტურაზე აქცენტი ეჭვში აგდებს, რომ ეს ყველაფერი რუსული კულტურის წინააღმდეგაა მიმართული და სრული თავდაჯერებულობით ბრძანებს: „მაგრამ დღეს პრინციპულად არ არსებობს რუსული კულტურა. დღეს არსებობს ინტერნაციონალური მოწინავე პროლეტარული კულტურა საბჭოთა რუსეთისა“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 169).

პლატონ ქიქოძის ყურადღება 1927 წელს დასტამბულ სერგი დანელიას წიგნსაც („ვაჟა-ფშაველა და ქართველი ერი“) მიუქცევია: „ჩვენ არ შეგვდის ეჭვი, რომ ვაჟა დიდი განძია, მაგრამ, ჩემი აზრით, მას განსაკუთრებით და დემონტრაგიულად იმიტომ ებლაუჭებიან, რომ იგი მაჩვენებელია უმთავრესად ჩვენი უკულტურობისა და ნაციონალური პრიმიტივისა“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 169). საინტერესოა, რას გვიპასუხებდა პროლეტკრიტიკოსი, რომ გვეკითხა, თუ განძია, უკულტურობის ნიშანი როგორღაა? კრიტიკოსი ერთმანეთს უპირისპირებს ვაჟა-ფშაველასა და ეგნატე ნინოშვილს და კითხულობს, ვინ უფრო ნაციონალურია, ეგნატე ნინოშვილი თუ ვაჟა-ფშაველა? ჩვენთვის, ბრძანებს კრიტიკოსი, „უფრო ნაციონალურია. უფრო ახლოა ქართველი მშრომელი ხალხის გულთან ეგნატე, რადგან იგი საქართველოში რევოლიუციის და რევოლიციონური ლიტერატურის სიმბოლოა. 'ნაციონალური კულტურის' მებრძოლთათვის კი ვაჟა უფრო ნაციონალურია, რადგან ეს უკანასკნელი პრიმიტივის, თანამედროვეობიდან უკან დახევის, უკულტურობისა და სიბნელის 'ნაციონალური' გმირია, რადგან იგი იდეალიზაციაა უკულტურობისა“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 170).

გრიგოლ რობაქიძეს პლატონ ქიქოძე უწუნებს ცნობილ ესეს ლენინზე. რობაქიძისთვის ლენინი პეტრე დიდზე უფრო დიდია, მაგრამ ეს „ფეტიშიტური“ საზომია, რომელიც მას არ განახლებებს იმავე პეტრესა და ნაპოლეონისგან, ხოლო განსხვავება ქართველ მწერალს არ აინტერესებს „რადგან ეს პრინციპიალურად ახალი არ შესულა ქართველი მწერლის თავში „უკულტურობისა“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 172). ამდენად, ცხადია, პროლეტკრიტიკოსს არც რობაქიძე ეგულება თანამგზავრთა შორის, რადგან „თანამგზავრი მხოლოდ ის იქნება, ვინც რევოლიუციაში გაიგებს (მიღებამდე ჯერ შორს ვართ!) იმ პრინციპიალურად ახალს, ძლიერს, რეალურს და საყვარელს, რასაც ჩვენ 'პროზულ' ენაზე სოციალიზმის იდეას და პრაქტიკას ვეძახით“ უკულტურობისა“ (ქიქოძე 1927: გვ. 171).

რევოლუციასთან მოახლოებას შეეცადა დავით კლდიაშვილი, წერს კრიტიკოსი, „მისი ოდესღაც მებრძოლი მხატვრული მეთოდები და მიმართულება ახლა პრიმიტივია, მაგრამ 'კიმოთე მემველაძე'-ში იგი მაინც შეეცადა შეშინებული, უკულტურო, აპოლიტიკური და დაბნეული გლეხის თვალებით დაენახა რევოლიუცია „უკულტურობისა“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 173).

კრიტიკოსს მოსწონს ნიკო ლირთქიფანიძის ტექსტები, რადგან იგი „საშინელი სარკაზმის ცეცხლში ატარებს თავად-აზნაურობის საწყალ, მაგრამ მაინც მამლაცინწა ნარჩენებს“, მაგრამ ეს განწყობილება უფრო თვითგანადგურებაა და ეს თემები და განწყობილებები რევოლუციის ზეგავლენით კი არ მიუღია მწერალს, არამედ „იგი მანამდე იყო მასში“-ო. ამიტომ „თავსაფრიალი დედა-კაცი“ პროლეტკრიტიკოსს ხალხოსნური განწყობის გამომხატველ მოთხრობად მიაჩნია, რომელიც „ცოტათი გვაგონებს ილია ჭავჭავაძის „ოთარანთ ქვრივსო“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 176).

საგულსხმოა კრიტიკოსის შენიშვნები გალაქტიონ ტაბიძის თანამგზავრულ წარსულსა და აწმყოზე. გალაქტიონი ძალზე მგრძნობიარეა „ყოველივე სერიოზულისადმი ცხოვრებაში და იგი, როგორც უგზო და საკუთარ სოციალური ორიენტაციას მოკლებული მისტიკოსი, მისტიურსავე ფორმებსა და განწყობილებებში ყოველთვის იყო „გარემოების საყვარი“ (ქიქოძე 1927: 193). გალაქტიონი თანამგზავრი იყო თავის წარმოშობის პირველივე დღეებიდანვე და თანამგზავრობდა სულ სხვადასხვა სოციალურ მოძრაობას, რადგან მას საკუთარი სოციალური ორიენტაცია და პროგრამული ხაზი არა ჰქონია. იგი ერთნაირად გულწრფელი თანამგზავრი ყოფილა როგორც 905-ის რევოლიუციისა, ისე „მენშევიკური რევოლიუციისა“ და ბოლოს პროლეტარული რევოლიუციისა.

პლატონ ქიქოძე დიდ ადგილს უთმობს გიორგი ქუჩიშვილის, სანდრო შანშიაშვილის, განსაკუთრებით ნიკოლო მიწიშვილის და სხვა ქართველ მწერალთა შემოქმედებას და ამ ყველაფერს, რასაკვირველია რევოლუციასთან მიმართებით განიხილავს. ბოლოს დასკვნის სახით ამბობს, რომ ბევრი ქართველი მწერალი შემოქმედებიდან მოვიდა რევოლუციასთან და ცდილობს მის „მხატვრულ მოცემას“-ო. სხვანი მხოლოდ დაკლარაციულად და განცხადებებითა ცდილობენ ამას; უფრო საინტერესო მწერალთა იმ ნაწილის გამორჩევაა, რომლებიც სუბიექტურად არ არიან თანამგზავრები, მაგრამ „ობიექტურად ეხმარებიან რევოლიუციას, რადგან დეზორგანიზაციაში მოჰყავთ ჩვენი მტრების ბანაკი“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 255).

ქართველი მწერლების საუკეთესო ნაწილი, ბრძანებს კრიტიკოსი, ბორძიკითა და შეცდომებით, მაგრამ მაინც გვიახლოვდება, მაგრამ არც ის უნდა დავივიწყოთ, რომ თანამგზავრის მიმართ საჭიროა „კრიტიკა, კრიტიკა და ერთხელ კიდევ კრიტიკა, რომ იგი საბოლოოდ გავკლიბოთ მანე ტენდენციებისაგან“ (ქიქოძე, 1927, გვ. 255).

პროლეტარული კრიტიკოსის მთელი ამ მსჯელობიდან ნათელია, რომ მარქსიზმ-ლენინიზმზე დამყარებული საბჭოთა იდეოლოგია იყო პროლეტარული კულტურის სუბსტანცია და ჯერ პროლეტარული რეალიზმის, შემდეგ სოცრეალიზმის პრინციპებზე, ჩამოყალიბებული კულტურის განსაკუთრებული ტიპი.

საბჭოეთში მოხდა მთლიანად ხელოვნების ინსტრუმენტალიზაცია და ამიტომაც იყო, რომ სტალინმა მწერლებს „ადამიანური სულის ინჟინრები“ უწოდა. ისინი იყვნენ ამგებნი და მაფორმირებელნი საბჭოთა ადამიანის სულიერი განწყობისა. კულტურა იყო „ახალი ადამიანის“ ჩამოყალიბების ინსტრუმენტი.

საბჭოთა კულტურა იყო სოციალისტური იდეოლოგიის იმპერატივების გასაგნების, ხორც-შესხმის ფორმა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ბუაჩიძე, ბ. (1960). კრიტიკული წერილების კრებული, თბილისი: „საბჭოთა საქართველო“.
- მეტრეველი, ს. (2022). პროლეტარული რეალიზმიდან სოციალისტურ რეალიზმამდე, თბილისი: საგა, საქართველოს აკადემიური გამომცემლობა.
- რადიანი, შ. (1932). თანამგზავრობა და მოკავშირეობა, ჟ. მნათობი, 1-2, ტფილისი.
- სიგუა, ს. (2002). ქართული მოდერნიზმი, თბილისი: „დიდოსტატი“.
- სიმპოზიუმი (2023). XVI საერთაშორისო სიმპოზიუმი – „სოციალისტური რეალიზმის ეპოქა ლიტერატურასა და ხელოვნებაში“, <https://conference.litinstitutu.ge/ka/энциклопедия> (1947). Большая советская энциклопедия/Гл. ред. О.Ю. Шмидт. – М.: Советская энциклопедия, 1926-1947
- ფირალიშვილი, ზ. (2015). ქართული კალეიდოსკოპი, თბილისი: „გლოსა“.
- ქიქოძე პ. (1927). ლიტერატურული საქართველო (კრიტიკული წერილების კრებული, 1924-27 წ.-წ.), ტფილისი: სახელმწიფო გამომცემლობა.
- ქიქოძე პ. (1927). რომანტიული რეალიზმი და ქართული პროლეტარული მწერლობის პერსპექტივები, ჟ. პროლეტარული მწერლობა, 1.
- Зенкин, С. (2008). Героическая парадигма в советском литературоведении. <https://viperson.ru/articles/sergey-zenkin-geroicheskaya-paradigma-v-sovetskom-literaturovedenii>.

References:

- Buachidze, B. (1960). K'rit'ik'uli ts'erilebis k'rebuli. [Collection of critical letters]. Tbilisi: Publishing House "Soviet Georgia".
- Kikodze P. (1927). Lit'erat'uruli sakartvelo (k'rit'ik'uli ts'erilebis k'rebuli, 1924-27 ts'.-ts'). [Literary Georgia (a collection of critical letters, 1924-27)]. Tbilisi: State Publishing House.
- Kikodze P. (1927). Romant'iuli realizmi da kartuli p'rolet'aruli mts'erlobis p'ersp'ekt'ivebi. [Romantic realism and Georgian proletarian writing Perspectives]. J. Proletarian writing, 1.
- Met'reveli, S. (2022). P'rolet'aruli realizmidan sotsialist'ur realizmamde. [From proletarian realism to socialist realism]. Tbilisi: Saga-Georgian Academic Publishing House
- Piralishvili, Z. (2015). Kartuli k'aleidosk'op'i. [Georgian Kaleidoscope]. Tbilisi: Publishing House "glosa".
- Radian, Sh. (1932). Tanamgzavroba da mok'avshireoba. [Companionship and alliance]. Tb.: magaz. mnatobi, 1-2.
- Sigua, S. (2002). Kartuli modernizmi. [Georgian Modernism]. Tbilisi: Publishing House "Didostati".
- Symposium (2023). XVI saertashoriso simp'oziumi – „sotsialist'uri realizmis ep'oka lit'erat'urasa da khelovnebash'i". [XVI International Symposium - "Socialist Realism An era in literature and art"]. <https://conference.litinstitutu.ge/ka/encyclopedia> (1947). Great Soviet Encyclopedia/Ch. ed. O.Yu. Schmidt. – M.: Soviet encyclopedia, 1926-1947.
- Zenkin, S. (2008). Geroicheskaya paradigma v sovetskom literaturovedenii. [Heroic paradigm in Soviet literary criticism]. <https://viperson.ru/articles/sergey-zenkin-geroicheskaya-paradigma-v-sovetskom-literaturovedenii>.